

ԿԵԱՆՔ ԵՒ ՄՇԱԿՈՅԹ

ՎԱՐՊԵՏ ՄԻՆԱՍ ԵՒ ԻՐ
ՈՐՄԱՆԿԱՐՆԵՐԸ

Նկարիչ Ս. Խաչատրեանը, իր վերջին ճամբորդութեան ընթացքին Պարսկաստանում, Սեֆեվեան շրջանի հին որմանկարների վերարտադրութիւնից բացի, Նոր-Ջուղայում, Խոջա Պետրոսի տանը, յայտնագործեց նշանաւոր հայ նկարիչ վարպետ Մինասի նկարները: Այդ մի մեծ անակնկալ էր, որովհետեւ Սեֆեվեան շրջանի այդ նշանաւոր հայ արւեստագէտի գործերը համարուում էին ոչնչացած: Նոյն իսկ վարպետ Մինասի անունը անյայտ է հայութեան սուրբ զանգածներին եւ նրա գոյութեան մասին մի քանի մտաւորականներ եւ բանասէրներ միայն տեղեկութիւն ունեն:

Ո՞վ էր այս ականաւոր արւեստագէտ հայը:

Միայն Առաքել Դարբիժեցու պատմութեան մէջ է որ վարպետ Մինասի մասին կարող ենք որոշ տեղեկութիւններ գտնել: Ըստ Դարբիժեցու, Շահ Աբբաս Մեծի անմիջական յաջորդ, Շահ Սեֆիի օրով, Սպահանում ապրում էին երկու մեծ նկարիչներ — վարպետ Մինասը եւ վարպետ Յակոբջանը, «որք եւս պարծանք եւ օգուտ մերում ազգի»: Վարպետ Յակոբջանի մասին ուրիշ ոչ

մի յիշատակում չկայ. Դարբիժեցին խօսում է միայն Մինասի մասին՝ մանրամասնօրէն տալով նրա կենսագրութիւնը:

«Այս վարպետ Մինաս ստացաւ իւր արւեստ պատկերահանութեան եւ ծաղկարարութեան... ի քաղաքն Բեքիայ որ է Հալապ. եւ անդ եգիտ գայր ոմն պատկերահան վարպետ, որ էր ազգաւ Ֆռանկ, աշակերտեցաւ Ֆռանկ վարպետին եւ ուսաւ ի մանէ. և յետ ուսանելոյն ինքնագլուխ եղել. եւ եկեալ ի քաղաքն Ասպահան քնակեցաւ ի տան իւրում, որ էր ի մէջ Ջուղայեցոց, եւ գործէր զարուստն իւր զպատկերահանութեան: Եւ վասն կարի առաւել վայելչակերտ գեղեցկատիպ չքնադատես յօրինածոյ արւեստին, մեծամեծին Ջուղայեցոց տանէին ի ծաղկել եւ ի պատկերագրել զյարկս ապարանից եւ տանց իւրեանց. այսպէս եւ խոջա Նագարի որդի Խոջա Սաֆրագն տարեալ ի տուն իւր առ ի գարդարել զապարանս իւր ծաղկօք եւ պատկերօք»*):

Ապա Դարբիժեցին յիշում է, որ մինչև վարպետ Մինասը ծաղկանկարում էր խոջա Սաֆրագի ապրանքը, Շահ Սեֆիին հիւր եկաւ խոջայի մօտ եւ հիմնալով հայ վարպետի որմանկարներով, ցանկացաւ տեսնել նրան: Դարբիժեցին մտնելով մանրամասնու-

*) Պատմութիւն Առաքել Դարբիժեցոյ, Վաղարշապատ, 1896, էջ 409—413:

քիւնների մէջ պատմում է, թէ ինչպէս խնջոյքին ներկայ էր նաև Շահ Սէֆիի մի նախարարը, Զըրադ խան, որ չափազանց այլանդակ արտաքինով մի մարդ էր: Թագաւորը զարմութեան համար երամայում է վարպետ Մինասին նկարել նրան, եւ նմանութիւնը այնքան ուժեղ է լինում, հայ արւեստագէտը այնպիսի նկարչական հմտութիւն է ի յայտ բերում, որ «յայնմ օրէ եւ առ յայայ թագաւորն եւ նախարարքն իւր ոչ թողին զնա ի ձեռաց, այլ հանապազ ի տունս իւրեանց պահէին վասն նկարակերտութեան»:

Այդ դէպքից յետոյ, վարպետ Մինասը պալատական նկարիչների մէջ ամենամեծ դիրքերից մէկն էր գրաւում: Եւ մի օր էլ, յաղթելով պալատական նկարիչների գլխաւոր նաղաշ Մահմատ բէգին՝ շահեց առաջնութիւնը եւ արժանացաւ Շահ Սէֆիի մեծ պարգեւներին:

Վարպետ Մինասը ուներ բազմաթիւ աշակերտներ, որոնք նրա մօտ կատարելագործում էին ներկարչական արւեստը, բայց նրանցից եւ ոչ մէկը չկարողացաւ գերազանցել վարպետին: Դարձիւ ժեյհին հիացած դուռտում է նրա տաղանդը, եւ որպէս գովեստ իւր պատմութեան մէջ գրում է, որ վարպետ Մինասը օծուած էր բընածին շնորհով և «տեսութեամբ մտաց, որ յառաջագոյն գորպէսն եւ գիւնգամանս, գորակս, եւ գփանակս կերպարանաց ամենայն իրաց, կերպացուցեալ նշգրտապէս ի միտս իւր եւ ապա նկարէր: Եթէ բուսոց եւ տնկոց, եթէ անասնոց եւ գազանաց, եւ թէ թռչնոց եւ մարդոց: Եւ թէ մարդոց՝ որոց ազգաց եւ իցէ, թէ պարսից, թէ հայոց, թէ եբրա-

յեցոց, թէ հնդկաց, թէ փոսկաց, թէ ռուսաց, թէ վրաց, քանզի որում ազգի կերպարան որ նկարէր, ամենեւին յար եւ նման նկարէր. սոյնպէս եւ ի ներգործութիւնս եւ ի կիրս մարդկան... թէ ի ծիծաղել, թէ ի բարկանալ, թէ ի տրտմութեան, թէ յարբեցութեան, թէ յօրանջել, թէ ի ուրախութեան, թէ ի մարտ պատերազմի . . . Այլեւ գծամանակն կենաց մարդոյն ներկատեալ մտօք իւրովք, ըստ նմին եւ նկարէր զգեղն եւ զգոյնն, եւ զկերպարան հասակի մարդոյն ներկարէր... եւ յորում հասակի լինէր գաղափարն, այնմ հասակի յարմարեալ նմանեցուցանէր զներկարեալ պատկերն, եւ թէ ձիթով պատկեր, եւ թէ առանց ձիթոյ, ի քարտիսի, ի կտաւի, ի տալիստակի, ի պղնձի, ի յարմն եւ այլ ինչ կերպիւ յոր եւ պիտոյանայր: Այլ եւ զլոյս էր ծաղկոց... քանզի գամենայն մասնաւոր արհեստ, որ այսմ նկարակերտ արւեստիս հետեւի, գամենայն անքերի գիտէր»:

Վարպետ Մինասը միաժամանակ « հմուտ էր եւ բժշկական արւեստի »:

Այսօր կարող եւ բազմատաղանդ անձից սակայն, բացի մի շարք որմանկարներից, ոչինչ չի մնացել: Այդ որմանկարները գտնուում են Զուլայում, խոջա Պետրոսի տանը, չափազանց ողբալի վիճակում: Նկարիչ Ս. Խաչատրեանը վերակազմել է այդ որմանկարներից 20 կտոր:

Նկարչութեան պատմութեան էջերում վարպետ Մինասի եւ Ս. Խաչատրեանի անունները այլեւս անխցելի կապերով կապուած են միմեանց, որովհետեւ վերջինս ոչ միայն դարերի փոշիների միջից

հանեց Մինաս վարպետի սրմանկարները, այլ եւ կարողացաւ ըմբռնել նրանց ոգին, իւրացրել վարպետ Մինասի վրձինի քափն ու ոյժը, վերակազմել նրա նրկարների երբեմն բոլորովին ազաւաղած եւ եղծանած գծերն ու գոյները: Մէկ խօսքով՝ նա ամիսներ ապրեց ժէ դարու ոգով, զգաց այն ինչ պիտի զգար մի շահ-աբբասեան նկարիչ:

Ըստ Խաչատրեանի, վարպետ Մինասի որմանկարների մէջ երբեմն աչքի էին խփում կոպիտ և գռեհիկ մարդակազմական սխալներ: Մի արձանագրութիւն, սակայն, եկաւ փաբատելու վարպետ Մինասի անւան շուրջ կուտակւած կասկածները. այդ արձանագրութեան մէջ կարդում ենք որ՝ *շահ Սուլէյմանի ժամանակ մի ինչ որ անյայտ ձեռք նորոգութեան է ենթարկել վարպետ Մինասի որմանկարները*. — «Յամաթաւորութեան Շահ Սիւլէյմանի եւ ի հայրապետութեան Սրբոյ Էջմիածնայ Յակոբ կաթողիկոսին ի քւին ՌԹԺԵ ին ձեռամբ մեղաւոր Մաթէոսին որ է որդի Պրն. Մինասին, որ մանուկ տեսա՛մ հանգեաւ ի Գրիստոս. էր ամաց ԹԵԻ. մաղթեմ ի Ձեռն ով սիրելիք, յորժամ տեսնել սորա դպիք յիշել զՄաթէոսին եւ ըգծնողսն իւր եւ պասն իւր հեգահոգի եւ ողորմած խոջա Պետրոսին եւ ընդ իւր մերձաւորացն, գոր նորոգեց գտունս ցանկալի. ի վայելումն որդւոց իւրոց Պետրոս ցանին: Տեսուն Տէրանց տայցէ բերկրել. յարազարն յաւիտեան, որ է յաւիտեանս յաւիտեանից, ամէն»:

Պէտք է ենթադրել, ուրեմն, որ նկատուող սխալները արդիւնք են Շահ Սուլէյմանի անտաղանդ

նկարչի «վերանորոգութեան»:

Վարպետ Մինասի քսան գլխաւոր որմանկարների մէջ, Ս. Խաչատրեանը ամենից անելի նշանակութիւն է տալիս մէկին, որ պատկերացած է շահ Աբբաս Մեծը, խոջա Պետրոսի ապարանքում, խնջոյքի ժամանակ: Շահ Աբբասը գինու գաւաթը ձեռքին՝ բազմել է արձայական գահի վրայ, եւ խոջա Պետրոսը նրա առջեւ խոնարհած մատուցանում է պտուղներով լեցուն մի սկաւռակ: Շուրջը՝ պարուհիներ, աղւակներ, պալատականներ եւ այլն: Այդ որմանկարը ոչ միայն նկարչական մեծ արժէք ունի, այլ եւ մի պատմական ապացոյց է այն բարեացակամ վերաբերմունքին, որ շահ Աբբաս ցոյց էր տալիս հայերին: Նա վկայում է նոյնպէս այն մեծ նշանակութիւնը, որ հայերն ունէին Պարսկաստանի համար երեք դար առաջ:

Վարպետ Մինասը, ինչպէս տեսնա՛մ, նկարչութեան արւեստը սովորել էր Հալէպում, մի եւրոպացի վարպետի ձեռքի տակ: Այստեղից եւ եւրոպական ազդեցութիւնը նրա գործերի մէջ: Նրա սկզբնական մի քանի նկարները գուտ եւրոպական ոգով են նկարւած: Հեռանկար, լոյս, ստւեր, եւրոպական ոճով ապարանքներ, եւրոպական զգեստներ, արեւմտեան դէմքեր: Բացի այդ, ինչպէս Դարիժեցին էլ հաստատում է, վարպետ Մինասը գործածելիս է եղել իւզաներկեր, որ այն ժամանակ դեռ եւս ընդունուած չէր պարսիկ նկարիչների մօտ: Մի այլ բնորոշ գիծ եւս. վարպետ Մինասը անմիջական նկարիչ է եղել գագանների եւ նրա նկարների մէջ տեսնում ենք նոյն իսկ խոգեր, որ մահմետա-

կանները մինչեւ այժմ էլ համարում են անմաքուր կենդանի եւ խուսափում են նրանից: Հետագայում, ինչպէս ցոյց են տալիս նկարները, վարպետ Մինասը փոխել է եւրոպական ոնը եւ ընկել պարսկական նկարչութեան ուժեղ ազդեցութեան տակ: Այդ շրջանից նա այլեւս թողնելով լոյսն ու հեռանկարը՝ նկարում էր գծերով, ինչպէս նրա ժամանակակից Ռեզա Աբբասին, Մագաֆֆար Ալին եւ նրանց հետեւորդ նկարիչները:

Այս երկրորդ շրջանի նկարների մէջ առանձնապէս ցայտուն կերպով յայտնագործուում է հայ արեստագէտի տաղանդը: Նրա նկարները գրաւում են դիտողին իրենց արտայայտութեան ուժով, գոյների ու գծերի հրաշալի ներդաշնակութեամբ եւ եզակի շարժունութեամբ: Վարպետ Մինասի «փիղը», օրինակ, մարմնացումն է ջլուտ եւ ահաւոր ուժի: Նրա ձիւորները, պատերազմական կտորները համակ շարժում են՝ միացած գոյների եւ գծերի կատարեալ համերաշխութեամբ:

Վարպետ Մինասը 17րդ դարում ունեցել է մի ոն, նկարչական արտայայտութեան մի ձեւ, որ լիովին համապատասխանում է 20րդ դարու արդիական ոնին: Մենք համոզւած ենք, որ նրա նկարների ցուցադրութիւնը եւրոպայում պիտի ապահովէ փայլուն յաջողութիւն: Եւ մեր հին մատենագիր Դարիժեցու հետ գալիս ենք գոչելու. «Ահա պարծանքը հայ ազգի»:

ԶՕՐԱՅՐ ՄԻՐԶԱՅԵԱՆ

Թեհրան

ԹԵ ԻՆԶՈՒ ՄԻԱՑԱՆՔ

«ԻԹԻԻՀԱՏ»Ի ՀԵՏ

Վահան Փափագեանի «Վէմ»-ի Ա. համարին մէջ գրած յօդածը յիշեցուց ինձ, Փարիզի մէջ Նրիտասարդ Թուրքերու հետ մեր կատարած նախասահմանադրական շրջանի համաժողովը:

Այս համաժողովը՝ տասնեակ մը տարիներ առաջ նոյնպէս Փարիզի մէջ Նրիտասարդ Թուրքերու հետ տեղի ունեցած առաջին համաժողովին կրկնութիւնն էր, միևնոյն նպատակը հետապնդող:

Այն ժամանակահատուկին կը մասնակցէին, ի միջի այլոց Միսեան (Ա. Ահարոնեան), — որ իր հերթին նախագահեց նաեւ ժողովին, — Մինաս Զեքագ, տողերս գրողը, եւ ուրիշներ:

Նախորդ համաժողովի փորձառութեամբ, մենք՝ հայ պատգամաւորներս՝ գիտնալով հանդերձ թէ Նրիտասարդ Թուրքերու վրա վստահութիւն չլլար, ազգային առաւելագոյն իրաւունքներ եւ անոնց գործադրութեան համար գրաւոր կամ թէ հրապարակային խոստումներ առնելու համար՝ 1907ին կրկին միացանք Նրիտ. Թուրքերու հետ:

1907 նոյեմբ. 7ին՝ գաղտնի ժողովի մը մէջ՝ Թուրքերու հետ համաձայնեցանք հետեւեալ երեք կէտերու շուրջ.

1. Այսօրւան վարչական տապալել.

2. Սահմանադրական կարգերը՝ Նրեսփոխանական ժողովը հաստատել.

3. Այս նպատակին հասնելու համար ամէն միջոց գործածել:

Բուն ժողովներուն, որոնք նաեւ հրապարակային չէին, այլ